

עיונים לפרשת יתרו עפ"י הרמב"ם

מרכז מורשת הרמב"ם רח' התנאים 6 טבריה, משרדי המרכז רח' יוחנן בן זכאי 6 טבריה, טלפקס- 04-6790632

לשאלות, הערות והארות info@harambam.org.il

לעילוי נשמת אסתר בת רחמה

הדרך ילכו בה

הרב נדב סמואלס

מתקנת חכמים. אולם בכך עלולה להיגרם טעות, כיון שישנן מצוות שהגמרא מביאה להן מקור מפסוקים, אך בכל זאת אינן אלא מדרבנן, והפסוק הובא על דרך 'אסמכתא', כלומר: לשם הסמכה וזיכרון בלבד. הרמב"ם מביא דוגמא לטעות כזו, שאירעה לקודמיו במניין המצוות שלהם³:

"מנו בכלל מצוות עשה: ביקור חולים וניחום אבליים וקבירת מתים, בגלל הדרש הנאמר על דבריו יתעלה: 'והודעת להם את הדרך ילכו בה, ואת המעשה אשר יעשו' והוא אָמְרָם: 'את הדרך - זו גמילות חסדים, ילכו - זו ביקור חולים, בה - זו קבירת מתים, ואת המעשה - אלו הדינין, אשר יעשו - זו לפני משורת הדין'. וחשבו [מוני המצוות] שכל פעולה ופעולה מן הפעולות האלה היא מצווה בפני עצמה, ולא ידעו שכל הפעולות האלה ודומיהן נכנסות תחת מצווה אחת מכלל המצוות האמורות בתורה בפירוש, והוא אָמְרו יתעלה: 'ואהבת לרעך כמוך'⁴."

וחזר על כך הרמב"ם בהלכות אבֵּל⁵:

"מצות עשה של דבריהם לבקר חולים, ולנחם אבליים, ולהוציא המת, ולהכניס הכלה, וללוות האורחים... ואלו הן גמילות חסדים שבגופו שאין להם שיעור, אף על פי שכל מצות אלו מדבריהם - הרי הן בכלל 'ואהבת לרעך כמוך'."

לדעת הרמב"ם הגמרא אמנם הביאה את הפסוק מפרשתינו כמקור למצוות ביקור חולים וניחום אבליים, אבל האמת היא שאלו מצוות דרבנן, שנכללות במה שהתורה ציוותה בצורה כללית: 'ואהבת לרעך כמוך'.

בפרשתנו מסופר על עצת יתרו למשה רבינו, למנות דיינים שיקלו מעל משה את משא העם. משה ילמד לעם את תורת ה', והדיינים יעסקו במשפט.

יתרו מתאר כיצד משה רבינו ילמד את העם את התורה במילים אלו:

"וְהִזְהַרְתָּה אֹתָהֶם אֶת הַחֻקִּים וְאֶת הַתּוֹרוֹת, וְהוֹדַעְתָּ לָהֶם אֶת הַדֶּרֶךְ יִלְכוּ בָהּ, וְאֶת הַמַּעֲשֵׂה אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ"¹.

הגמרא במסכת בבא קמא², דורשת מפסוק זה, כיצד צריכה להיות דרך התנהגותו של האדם שחי חיי תורה:

"והודעת להם - זה בית חייהם [אומנות להתפרנס ממנה], את הדרך - זו גמילות חסדים, ילכו - זו ביקור חולים, בה - זו קבורה, את המעשה - זה הדין, אשר יעשו - זו לפני משורת הדין".

הרמב"ם הקדים לחיבור המשנה תורה, חיבור נוסף הנקרא 'ספר המצוות'. בחיבור זה הגדיר הרמב"ם מהם תרי"ג מצוותיה של התורה. בעבודה זו, קדמו לרמב"ם מוני מצוות מתקופת הגאונים, והרמב"ם בחיבורו השיג על דרך עבודתם.

אל מול עיני הרמב"ם ניצבה העובדה שישנם בתורה הרבה יותר מתרי"ג ציוויים, ועל כן כדי שנוכל לדעת אלו מהציוויים נמנה כמצוות, עלינו לקבוע כללים מה נחשב למצווה, שראויה להיחשב כאחת מהתרי"ג. לשם כך, ערך הרמב"ם לפני רשימת המצוות, רשימת כללים [הנקראים גם שורשים]. דבר פשוט הוא, שאין למנות בכלל התרי"ג, מצוות שאינן מהתורה אלא

3 כלל שני. עמ' י"ב במהדורת הגאון מהר"י קאפח.
4 ויקרא י"ט, י"ח.
5 י"ד, א.

1 שמות י"ח, כ.
2 צ"ט, ב - ק, א.

מעונה [חולה], לא התעכב זמן רב ועמד מכסאו לילך לדרכו, עד ששאלו אבא זצ"ל מדוע שינה את טעמו למעט ביקורו ולקצר עת ישובו אצלו, והשיב השר החסיד ז"ל בצחות לשונו: 'חז"ל דרשו על הקרא [הפסוק] שנאמר במשה רבינו עליו השלום 'והודעת להם את הדרך אשר ילכו בה ואת המעשה אשר יעשו' ודרשו: 'את הדרך אשר ילכו - זו ביקור חולים' ואמר פירושו בדרך צחות: אם באים לבקר את אדם הבריא, אין קפידא אם מאריכים הזמן לישיב אצלו, כי אין לו הצטרפויות שונות ואין מעכבים על ידו [כלומר: אין מפריעים לון] בשום דבר. אבל כשבאים לבקר את החולה, אין מן הראוי לעכב אצלו זמן הרבה, כי אולי יש לו איזה צורך פנועי [של צניעות] אשר אין נייח לו [שלא נעים לון] לגלות לפני המבקר, על כן מן הראוי והשכל שהמבקר בעצמו יבין זאת ועד מהרה ישום לדרך פעמיו, והיינו שדרשו חז"ל 'את הדרך אשר ילכו - זו ביקור חולים' - ההליכה מן החולה זה גם כן בכלל ביקור חולים הוא וצורך אליה, שלא להיות לעול ולמשא עליו".

הברון ש"ז רוטשילד ביאר בהלצה, שביקור חולים נרמז במילה 'ילכו', כדי ללמד שלפעמים המצווה היא דווקא בהליכה והיציאה מבית החולה. לא תמיד הביקור נעים לחולה, ולכן כדאי לקצר את השהות אצלו, ולמהר וללכת משם...

הסבר אחר, נתן מרן ראש הישיבה והרב הראשי לישראל, הגר"א שפירא זצ"ל¹⁰, על פי חידושו של המהר"ל מפראג בספרו נתיבות עולם¹¹. המהר"ל הביא את הגמרא במסכת סוטה¹² שאומרת שמי שהולך לבית הכנסת מקבל שכר על עצם הפסיעות. גמרא זו מצריכה הסבר - מדוע דווקא על ההולך לבית הכנסת נאמר שיש לו שכר פסיעות, ולא למשל להולך לסוכה? ענה המהר"ל:

"כי השם יתברך מצוי בבית הכנסת, ולפיכך כאשר הולך לבית הכנסת הוא נמשך אל השם יתברך".

יש שכר על הפסיעות, כשהולכים אל השכינה. גם על חולה יש שכינה, ולכן יש מצווה בעצם ההליכה.

הרמב"ן בחיבורו על ספר המצוות של הרמב"ם, הסכים עם הרמב"ם שאין למנות מצוות אלו, והוסיף על כך טעם נוסף⁶:

"ולפי דעתי עוד, כי אין ראוי למנות שום מצוה משום אזהרת יתרו למשה רבינו באלו להודיע אותם לישראל ולדרוש להם שיהיו זריזים באלו המצוות תמיד, כדי לשכן ביניהם אהבה ואחוה שלום וריעות, כי בכך יתמעטו התרעומות והדינין ביניהם ולא יצטרכו למשפטים בכל עת, וזה מעצתו אליו: 'וגם כל העם הזה על מקומו יבא בשלום'¹⁷".

לדעת הרמב"ן, ההנהגות שנלמדות מעצת יתרו, אינן מצוות, שהרי לא נכתבו בתורה בדרך של ציווי, אלא נאמרו בדרך של עצה טובה: אם העניינים שבין אדם לחבירו יהיו מתוקנים, ממילא לא יהיה כל כך הרבה צורך בדינים ודיינים.

כאמור, הגמרא למדה את מצוות ביקור חולים מהמילים 'הדרך אשר ילכו בה'. וכאן המקום לשאול: היכן במילים אלו ראו חז"ל רמז לביקור חולים?

המהרש"א בחידוש אגדות לבבא מציעא⁸ ביאר:

"ואמר ילכו זו בקור חולים - דבהליכתו שם בלחוד בלי שום מעשה מקיימה".

בדרך כלל, כדי לקיים מצווה של בין אדם לחבירו, צריך לטרוח בכך. מצוות ביקור חולים מתייחדת בעצם נתינת תשומת הלב. 'ההליכה' עצמה היא המצווה, גם אם בפועל לא עשינו שום דבר מיוחד חוץ מאשר לבוא. ועל כן המילה 'ילכו' נדרשת על ביקור חולים.

סיפור מעניין, הביא הרב שלמה סופר, בספרו חוט המשולש⁹, אודות ביקור של הברון שמעון זאב רוטשילד, שכונה 'השר הצדיק' [בן דודו של 'הנדיב הידוע'], אצל אביו של הרב שלמה, הכתב סופר:

"ודכירנא [וזוכר אני] שסיפר אבא זצ"ל והגיד לי דבר צחות מהשר הצדיק ההוא ז"ל, כי אחת כשבא אליו לבקרו כפעם בפעם, ומצא והכיר באבא זצ"ל שהוא

6	כלל ראשון, ד"ה והתשובה השלישית, עמ' כ"ה	10	מובא בספר אמרי שפר של הרב יצחק דדון עמ' ק"כ - קכ"א.
7	במהדורת הרב שעוועל.	11	נתיב העבודה פרק ה.
8	שמות י"ח, כ"ג.	12	כ"ב, ב.
9	ל, ב.		
	עמ' שכ"ח - שכ"ט. במהדורת מכון דעת סופר שנת ה'תש"ע.		